

Nové studie Marie Georgievny Manolové z bulharských právních dějin 19. století

- I. Rusija i konstitucionnoto ustrojstvo na Iztočna Rumelija (Rusko a ústavní zřízení Východní Rumelie), BAN, Sofija, 1976, 218 s.,
- II. Sadoustrojstvenata sistema na Iztočna Rumelija (Soustava soudní organizace Východní Rumelie), Godišnik na Sofijskija Universitet, Juridičeski fakultet, tom LXVI, 1975, 117-159, Sofija 1976.

Autorka, kandidátka právních věd a vědecká pracovnice Institutu státních a právních věd Bulharské akademie věd, se zabývá déle než deset let právními otázkami, spojenými s osvobozením Bulharska v letech 1877-1878, jakož i prvními kroky státu, obnoveného po půltisíciletí. Plody této činnosti jsou dvě desítky studií a článků, k nimž přistoupily obě shora uvedené. Autorka se obrací převážně na domácí odbornou obec, ale ve sborníku "Vznik a vývoj socialistického práva", vydaném u nás 1976, lze číst i její obecné úvahy. Rovněž obě právě uvedené mohou vzbudit zájem i českého čtenáře.

Jak to vyjádřil r. 1959 bulharský archeolog, akademik Krastju Mijatev, "Na úsvitu našich nejnovějších dějin vystupují na čelné místo dva hlavní činitelé: ruský a český národ. Veliký národ ruský nám dal politickou svobodu a revoluční ideje své pokrokové inteligence. Sotva se dočkal našeho osvobození, bratrský národ český poslal nám jedny z prvních pionýrů našeho osvětového a kulturního díla ..." Mezi těmito pionýry byli také čeští právníci, kteří od r. 1880 působili v jižním Bulharsku, v tehdy ještě politicky od severního oddělené Východní Rumelii. Pomáhali tam uvádět ve skutek to, o čem autorka píše, totiž uplatňovat právní řád, ačci buržoazní, v zemi, která byla do té doby homogenní součástí feudální osmanské říše. Kus této české kulturní anabaze našel odezvu více v autorčině druhé studii. Protože obě spolu souvisí, považoval jsem za vhodné seznámit naše čtenáře s oběma.

I. O první, monografické práci, uveřejnil Recenzi již Michail Genovski (Istoričeski pregled 32, 1976, č. 5, 105-108). Souhlasím s ním hned pokud jde o název. Výraz "Rusko" je příliš široký, než aby vystihl dvojí vliv, který uplatňovali především oba ruští delegáti v tzv. Evropské komisi, pověřené Berlínským kongresem vypracovat Organický statut čili rumelskou ústavu, ale také vliv, kterým působila civilní správa, zorganizovaná Rusy během rusko-turecké války. Vždyť i jiné "Rusko" zaujímalo k dané problematice stanovisko, veřejné mínění, publicistika a vláda (pokud se její názory nepromítly do instrukcí delegátům Komise nebo organizátorům administrativy). Genovski uvádí i jiné argumenty.

Případnější název by tedy lépe vystihoval diplomatický zápas obou ruských členů Evropské komise, knížete Alexeje N. Cereteleva a plukovníka Alexandra A. Šepeleva, který sváděli po mnoho týdnů, kdy zasedala ona Komise, zprvu v Cařihradě, později v Plovdivu, se zástupci západních velmocí a Turecka, aby odčinili výsledky marného úsilí ruské diplomacie na Berlínském kongresu. Jeho závěrečný traktát vymezil sice základy nového politického útvaru, Východní Rumelie, jakožto autonomní provincie osmanské říše, ale vynikající právnícké kvalifikací i taktice ruských delegátů Komise podařilo se v jejím konečném elaborátu prosadit četná ustanovení, která místy podstatně modifikovala záměry velmocí. Základní myšlenkou západních mocností bylo zavést ve Východní Rumelii samosprávu pouze formálně a ponechat v činnosti "turecké hospodářství", ekonomické, politické a právní. To se projevovalo také v pozicích, na nichž stáli jejich zástupci v Komisi. Naproti tomu se snažili ruští zástupci dát výrazu "autonomie" co nejširší a nejúplnější výklad.

První recenzovaná práce má sedm kapitol, z nichž téměř všechny uvádějí obsah ještě podrobnějším označením. Názvy kapitol jsou tyto: I. Sociálně ekonomická, politická a mezinárodní situace, za které byla vytvořena Východní Rumelie, II. Kompetence, úkoly a povaha Evropské komise, III. Základní zásady Ústavního zákona Východní Rumelie, IV. Oblastní shromáždění - pravomoci, složení a vnitřní organizace, V. Stálý výbor Oblastního shromáždění, VI. Ústřední správa Východní Rumelie, VII. Občanská práva. Následuje závěr a ruské a francouzské resumé.

Monografie je tím disponována přehledně, snad bylo možné rozdělit ji celou na dvě části, a to první tři kapitoly jako genezi Organického statutu (Ústavního zákona), a zbylé jako jeho uvádění v život. Přirozeně vrací se autorka i v těchto kapitolách k otázkám vzniku Statutu, k stálému souboji obou Rusů se všemi ostatními členy Komise, Zástupci Velké Británie, Rakousko-Uherska, Francie, Itálie, Německa a Turecka. Zdůrazňujíc mimořádné schopnosti obou Rusů, autorka neopominula vyložit podíl, který na jejich podporu vytvářel odpor bulharského lidu, zvláště po přesídlení Komise do Plovdiva, a který se nemnul s účinkem na západní delegáty. Z nich byl na výši svého úkolu bystrý zástupce Rakouska-Uherska, Benjamin Kállay, znalý srbštiny i ruštiny. Rozuměl natolik bulharsky, že byl s to prostředkovat mezi demonstujícími lidem a členy Komise.

Zdařilé jsou autorčiny exkurse do bezprostřední minulosti, do zorganizování hospodářského, politického i sociálního života Rusy během války. Zde ovšem a spolu s ní je třeba se zmínit o zásluhách monografii Gorana Todorova (Vremennoto rusko upravlenie v Belgarija prez

1877-1879) z r. 1958, a i zde připomenout, že zásluhy ruské civilní správy, a jmenovitě Vladimíra A. Čerkasského, se důstojně řadí k vojenskému hrdinství ruského lidu. Výsledky této činnosti a skutečnost, že přetrvaly i později až do sjednocení Rumelie s Bulharským knížectvím, autorka náležitě hodnotí.

Cenná jsou srovnání, která na četných místech provádí mezi normotvornou činností Evropské komise a jejím Organickým statutem na jedné, a mezi současnou obdobnou činností ruských justičních úřadů a jejími výsledky pro Knížectví na druhé straně. Shrnuje je (str. 163-164), citujíc soudobý ruský pramen.

Nepochybnou předností recenzované práce je její novost. Tkví v tom, že po studiích historiků - specialistů v oboru, zejména Gorana Todorova, ujala se látky právní historička, která nezanedbávajíc dogmatickou stránku, sledovala důsledně ekonomické, sociální a politické motivy. Těžiště práce je nicméně v juristickém uchopení a rozboru Organického statutu, v jeho hodnocení, stejně jako ve způsobu, jak byl po svém vstoupení v život (schválen Vysokou Portou 14./26.4.1879) interpretován a aplikován v praxi po dobu šestileté existence Východní Rumelie v činnosti jejích vrcholných ústavních orgánů, Oblastního shromáždění a Stálého výboru. Ježto významným ústavním orgánem byl i Generální guvernér (jeho "soukromá rada" - časten savet opětovně zasahovala do politiky), mohly snad jeho prerogativy, o nichž autorka píše v jiných souvislostech, být stručně shrnuty v samostatné kapitole.

Zvláštní uznání zasluhuje autorčin zevrubný přehled po pramenech. Jejich rozhodující úryvky uvádí in extenso. Zde mám připomínku, že soudobý periodický tisk, zejména "Marica", která vycházela po dobu existence Rumelie v Plovdivu, přinášel mnoho zpráv i úvah, týkajících se geneze i výkladu Organického statutu, zvláště však pozdějšího ústavního a politického života. Autorka se opírá hlavně o jednací protokoly orgánů, uváděných v kap. IV. a V., "Maricu" uvádí dvakrát a "Balgarsko zname" také (str. 87, 88, 141 a 201). Bez studia, zaměřeného na recenzovanou práci, nemohu tvrdit, že by články tisku mohly ovlivnit podstatně autorčiny teze, rád bych jen upozornil, že jsem jej shledal pro podobné účely cenným pramenem.

V době, kdy bulharský národ vstoupil do stého výročí událostí, jež způsobily převratné změny v jeho dějinách, bylo uveřejnění recenzované knihy, při jejím ryze vědeckém obsahu a povaze čtivě psané, významným jejích připamatováním. Lze přisvědčit M. Genovskému, že autorčina práce je cenným vkladem do pokladnice bulharské historické literatury.

II. Druhá studie je do značné míry zvláštním zpracováním oněch částí Organického statutu, které normují soudnictví ve Východní Rumelii. Je rozdělena na dva hlavní oddíly: I. Základní principy soudní soustavy, II. Druhy soudů, s dodatkem o správním soudnictví. V prvním se ještě i zvláštní dispozicí rozlišují 1. princip jmenování a stálosti soudců naproti zásadě volenosti. a 2. je vyloženo, jak bylo těchto principů použito v Rumelii. Evropská komise věnovala organizaci soudnictví kapitulu IX. Organického statutu, jejíž návrh připravil Kállay. Tísňeni časem se na něm ostatní delegáti shodli, jenom ruští zástupci postavili proti zásadě jmenovací zásadu volenosti soudců. Autorka úvodem vykládá o všeobecném stavu teoretického hodnocení obou zásad v současné nauce a o zkušenostech v praxi. Na jejich základě mělo být soudnictví v Rumelii vybudováno jakožto výron nezávislé moci vládní. Zvláštní pozornost věnuje autorka zkušenostem Pařížské komuny (je ovšem otázka, do jaké míry byly známe členům Komise) a dosavadní organizaci soudů, provedené ruskou civilní správou v nedílné tehdy okupační zóně bulharských zemí. Tam zavedený a osvědčený princip volených soudců byl ruským delegátům hlavním argumentem pro jeho uzákonění také nadále v Rumelii. Kromě toho se ovšem snažili co možná omezit práva sultána, resp. Porty, jimž Kállayův návrh hodlal svěřit jmenování vyšších soudců, a jejich představiteli v Rumelii také jmenování soudců nižších stupňů. Opírali se také o obyčej, podle něhož si venkovské bulharské obce volily své soudce - kmety i za tureckého panství. Autorka zde vhodně těží ze svých dřívějších prací.

Výsledkem sporných stanovisek byl kompromis, podle něhož Generální guvernér jmenoval se schválením sultána soudce Vrchního soudu s tím, že když se sultán do měsíce nevyjádří, má se to za souhlas. Tak se pak dalo v praxi. Jiné soudce, zejména krajské, jmenoval Gubernér samostatně, ale na základě návrhů ředitele (ministra) justice, procházejících schvalovacím řízením Stálého výboru jakožto představitele parlamentu. Stálý výbor se přirozeně snažil uplatňovat své právo ve prospěch kandidátů své přízně, ale kladem bylo, že byli soudci nezávislí i ve skutečnosti na administrativě. Tak i v pozdějším rozvíření politického života stranickým zápasem zachovali si soudci nesesaditelnost a tím nezávislost. To byl velký pokrok proti současnému stavu v Knižectví, kde se ústavní záruky staly vbrzku iluzorními.

Poněvadž se nedostávalo osob, pro soudcovský úřad způsobilých, stanovila zvláštní příloha k Organickému statutu, že kdo neabsolvoval teoretické studium práv, může být jmenován soudcem pouze na čtyři roky, a teprve osvědčil-li se, stane se doživotním. Již zde se měla autorka zmínit, že důležitou právní pomocí takovýchto soudců byli čeští prokurátoři. Ti totiž podávali před poradou soudu své resumé, v němž

hodnotili výsledky řízení po stránce právní. Soud sice nebyl povinen se jím řídit, nicméně bývala tato resumé zpravidla základem rozsudků. I takto omezený princip nesesaditelnosti měl značné klady pro vývoj právního uvědomění obyvatelstva, a znamenal tedy v tomto směru Organický statut pokrok proti dosavadním "Dočasným ustanovením o organizaci soudnictví v Bulharsku", zavedeným ruskou okupační správou.

Kladem zmíněného kompromisního řešení, které umožnilo Bulharům bez teoretického vzdělání získat pouhou praxí soudcovskou kvalifikaci, bylo podle autorky také, že nebylo třeba povolávat za soudce právníky ze zahraničí. Stalo se tak jen ve výjimečných případech, a byli to, jak uvádí, jmenovitě Češi, Poláci a Rusové, kteří jednak jako odborní poradci ministerstva justice koncipováním norem, jednak jako prokurátoři posudky v konkrétních případech, si získali zásluhy o kvalitní fungování rumelské justice.

V druhé části studie popisuje M. Manolova druhy rumelských soudů. Zvláštní pozornost věnuje soudům kmetským, které fungovaly ve venkovských místech a zakládaly se na zásadě volenosti, což přispívalo k demokratizaci soudnictví. Neopomíjí též otázky překročení jejich kompetence a vykonatelnosti jejich rozsudků. Obecné zásady obsahuje popis soudů okresních a krajských, které fungovaly též jako odvolací instance. Ze zásady dvojí instance, zakotvené v Organickém statutu, plynulo, že k Vrchnímu soudu v Plovdivu bylo možné odvolat se jen z rozhodnutí krajských soudů. Zvláštní úvahy jsou věnovány trestnímu soudnictví a výkonu trestu, výstižně je podán institut prokuratury, jako vrcholné dohledací instituce. Nadmíru zajímavé je, že Komise obdařila Rumelii také účinnou kontrolou veřejné správy, a to soudnictvím správním. Také toto přispělo k zákonitosti administrativy a k upevnění respektu k zákonu.

Do celkového hodnocení (str. 152, 155) konstruktivně dost nezapadá jinak ve studii právem vyložená úprava advokacie (str. 153-154). K jejímu vývoji bych jen dodal, že první léta je zde úplná anarchie, a že teprve od 1.7.1883 vešel v účinnost zákon o advokátech (Marica, č. 479 z 8.4.1883).

Rád uznávám vynikající úroveň této studie. Je vhodným doplňkem monografie svrchu posuzované.

Jiří Cvetler